

Nawiązania południowosłowiańskie w języku starobiałoruskiego „Tristana” (na podstawie rękopiśmiennego Kodeksu Raczyńskich z XVI wieku)

Lilia Citko

Uniwersytet w Białymstoku, Białystok

Przedmiotem zainteresowania autorki tekstu są wybrane aspekty języka tzw. *Białoruskiego Tristana*, XVI-wiecznego romansu rycerskiego, który zachował się w rękopiśmiennym Kodeksie Raczyńskich w Poznaniu. W opinii historyków literatury, utwór jest translacją jego włoskich redakcji z XV wieku, dokonaną z zaginionej wersji „serbskiej”. Na takie pośrednictwo wskazywać może obecna w starobiałoruskim przekładzie leksyka o proveniencji południowosłowiańskiej, której analizie poświęcono tekst. Wynika z niej, że większość badanych wyrazów odznacza się szerszym (niż tylko serbski) zasięgiem występowania i posiada dokumentację w różnych językach bałkańskich.

Słowa kluczowe: romans rycerski, język starobiałoruski, leksyka południowosłowiańska, redakcja włoska, hipotetyczna redakcja „serbska”

Starobiałoruska wersja legendy o rycerzu Tristanie znana jest z jedyne go przekazu znajdującego się w rękopiśmiennym Kodeksie Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu (sygn. BR Rkp. 94). Zabytek zawiera również inne dzieła literackie i historyograficzne (jak latopis przedstawiający dzieje Litwy od czasów legendarnych do 1548 roku, zwany *Latopisem Raczyńskich* bądź *Poznańskim*¹) oraz dokumenty szlacheckiej rodziny Uniechowskich z Nowogródzczyzny na Białorusi, w której posiadaniu Kodeks początkowo się znajdował. Manuskrypt otwierają przekłady dwóch średniowiecznych romansów rycerskich – opowieści o Tristanie i o Bowo z Antony, objęte wspólnym tytułem *Починаеться повесть о витезах с книг сэрбських, а зваца о славномъ рыцэры Трысчан[е], о Анцалоте и о Бове и о иншыхъ многихъ витезах доб[рыхъ]*. W tekście Kodeksu opowieść o Bowo jest jednak wyodrębniona jako *Исторыя о княжати Кэвидоне* (ojcu Bowo). Zajmujący kolejne karty rękopisu tekst to *Исторыя о Атыли короли угорьскомъ*, będąca starobiałoruską translacją polskiego tłumaczenia *Historii spraw Atyle* (1574) Cypriana Bazylika, który przełożył łacińskojęzyczny utwór węgierskiego historyka i poety Miklósa Oláha.

1 Jest to *Летописецъ великого князства Литовского и Жомойтского* reprezentujący tzw. drugą redakcję (drugi zwód) latopisów litewsko-ruskich. Dokładniejszą charakterystykę trzech redakcji latopisów Wielkiego Księstwa Litewskiego zawiera monografia L. Citko (2006:24–25).

Średniowieczny romans rycerski nazywany *Białoruskim Tristanem* (BT) stanowi przedmiot szczególnego zainteresowania świata slawistycznego, m. in. dlatego, iż jest to jedyna zachowana słowiańska wersja prozaiczna popularnej legendy o Tristanie i Izoldzie².

Najstarsze hipotezy dotyczące genezy BT pochodzą z końca XIX wieku i zasadniczo nie straciły do dziś na swej aktualności. Opinie A. Brücknera (Brückner 1886:345–391) i A. Wiesiełowskiego (Veselovskij 1888:126) upatrujące w utworze translacje jego włoskich wersji, dokonane z przekładu południowosłowiańskiego, przyjmowane są przez większość współczesnych badaczy. Późniejsze badania włoskich tekstów pozwoliły na bardziej precyzyjne ustalenie potencjalnych źródeł BT. Sławista włoski, S. Graciotti (Graciotti 1971:305–323, 1979:29–43) wskazał utwór *Tristano Veneto* z 1486 roku jako pierwowzór legendy, który ma być najbliższy białoruskiemu przekładowi. Zwrócił uwagę, że około dwie trzecie tekstu białoruskiego oparte są na redakcji weneckiej. Ustalenia te potwierdziła i uszczegółowiła nieco później włoska badaczka E. Sgambati (Sgambati 1977–1979:33–53), dowodząc, że druga (końcowa) część BT wykazuje wpływ innych redakcji, pochodzących z tradycji tokańskiej, takich jak *La Tavola Ritonda* czy *Il Tristano Riccardiano*.³ Nie kwestionuje się zasadniczo również tezy Brücknera i Wiesiełowskiego o istnieniu południowosłowiańskiego („serbskiego”) pośrednika w translacji utworu z języka włoskiego na białoruski. Mimo iż tekstu legendy o Tristanie i Izoldzie w wersji Słowian południowych dotychczas nie odnaleziono, to pośrednie dowody jego istnienia wydają się być wiarygodnymi. W opinii polskiego slawisty Bogusława Zielińskiego, „należą do nich choćby wspólne lub podobne strategie fabularne w literaturze ustnej oraz pisanej, obecne także w tym zabytku, [...] ślady archiwalne niegdysiejszej mody na imiona bohaterów legendy wśród społeczeństw południowosłowiańskich, [...] a także notatka, że w jednej z księgarń w Zadarze znajdował się wolumin z przygodami Tristana” (Zieliński 2018:408). S. Graciotti (Gračyjoci 2016:149) przytacza cytat z inwentarza miasta Zadar z 1389 roku, w którym obok *Tristana* jest mowa również o innych utworach literatury rycerskiej, por. “unus Rimancius *Febi* in littera latina [...] unus Rimancius *Princevalis* in littera latina [...] Item unus Rimancius parvus *Tristani*. Item unus Rimancius scriptus partim in latino et partim in schlavo”. Oprócz “rimanci” (romansów prozą) wymienia się też “unus liber *Alexandri* parvus in littera schlava”. Określenia *in schlavo* czy *in littera schlava* wskazują na alfabet, którym posłużono się przy redakcji ksiąg, stanowiący dowód na istnienie w Zadarze w

2 Istnieją dwie starsze wersje słowiańskiego *Tristana* napisane wierszem. Są to czeskie rękopisy z 1449 i 1483 roku, inspirowane niemieckimi adaptacjami mitu Tristana, głównie Eilharta z Obergu i Gotfryda ze Strasburga.

3 Do wyników badań E. Sgambati akceptująco nawiązała we wstępie do tłumaczenia *Tristana* na język angielski emigracyjna badaczka białoruska Z. Kipel (1988:XXIII).

końcu XIV wieku redakcji romansów rycerskich zapisanych pismem słowiańskim, tj. chorwacką gładolicą. Jednym z nich mogła być historia Tristana i Izoldy.

Legenda o miłości Tristana i Izoldy, posiadająca celtyckie korzenie, chociaż ukształtowana we francuskich i niemieckich redakcjach XII–XIII wieku, rozprzestrzeniła się z czasem na północy (Czechy) i południu Europy, skąd przez Włochy dotarła najpierw na tereny Słowian południowych, potem zaś na Ruś (nie rozszerzyła się jednak w przeciwieństwie do innej powieści – o Bowo – na Rosję⁴).

Teza pierwszych badaczy zabytku o „serbskim” pośrednictwie w przekładzie BT pojawiła się m. in. pod wpływem tytułu, którym objęto w poznańskim rękopisie tekst legendy: *повесть о витезах с книгъ сѣрбьскихъ*. Analizując przeniesione do słownictwa BT „serbizmy”, sposoby adaptacji włoskich nazw własnych, a także zawarte w fabule utworu elementy kultury Słowian południowych, A. Wiesielowski wskazywał jako obszar translacji z protografu włoskiego Dalmację, głównie Dubrownik (dawną Raguzę) i okolice (Veselovskij 1888:228). Przekonanie o istnieniu serbskiego przekładu wyrażali również dwudziestowieczni historycy języka i literatury Słowian południowych, m. in. tłumaczka BT na współczesną serbszczyznę I. Grickat (1966), a S. Dekanić-Janoski (1977:47–49) i L. Muir (1979:217–227), podkreślając rolę języka serbskiego w pośrednictwie, nazwały BT „serbsko-ruskim Tristanem”. Należy zaznaczyć, że w literaturze poświęconej zabytkowi nie brakuje również głosów sceptycznych, powątpiewających w istnienie południowosłowiańskiego łącznika i stwierdzających, że przekład białoruski mógł powstać bezpośrednio z protografu włoskiego, a środowiskiem sprzyjającym tego typu twórczości mógł być dwór w Wilnie w czasach królowej Bony.⁵ Zawarte w tytule rękopisu białoruskiego określenie „księgi serbskie” dotyczyć by miało nie ich języka (ten był włoski), a jedynie pochodzenia z Serbii.

Wydaje się jednak, że dowodów na językowe pośrednictwo południowosłowiańskie jest sporo. Jak zauważają badacze, Serbia i Chorwacja odegrały rolę swoistego przekaźnika w transmisji literatury zachodnioeuropejskiej na ziemi wschodnich Słowian (Zieliński 2018:410), z którymi łączy te kraje system literacki kręgu cerkiewnosłowiańskiego. Cechuje ów system rozwój literatury starosłowiańskiej w dużej mierze jako piśmiennictwa przekładowego.⁶ Oprócz bogatej w różne gatunki literatury religijnej (apokryfy, hagiografia, poezja religijna,

4 Białoruska wersja romansu o Bowie była podstawą redakcji rosyjskiej. Wprawdzie zachowały się XVII-wieczne spisy utworu, jednak świadectwa językowe (np. onomastyczne – popularność imion bohaterów) dowodzą, że już w XVI wieku opowiadanie o Bowie było szeroko rozpowszechnione w Rusi Moskiewskiej (Brazgunow 2013:10).

5 Por. opinie na ten temat białoruskich historyków literatury, m. in. S. Kowalowa (Kavaljoŭ 2005) i A. Brazgunowa (2013:28).

6 Na tę właściwość literatury cerkiewnosłowiańskiej w Wielkim Księstwie Litewskim zwraca uwagę w wielu swoich publikacjach wybitny sławista i znawca piśmiennictwa i kultury bizantyńsko-słowiańskiej w dawnej Rzeczypospolitej, A. Naumow (por. m. in. Naumow 1996, 2002).

homiletyka), przekładów opowiadań pochodzących ze Wschodu i Bizancjum (jak np. *Cesarzowa Teofano* czy wywodząca się z Indii schryścianizowana powieść moralno-dydaktyczna *Barlaam i Joasaf*, powieści o tematyce antycznej: *Troja*, serbska *Aleksandreida*),⁷ pojawiły się tu również zachodnioeuropejskie romanse rycerskie: *Tristan i Izolda*, *Bowo z Antony*, *Lancelot*. Znamienne jest to, jak podkreśla Zieliński, że „te teksty nie wpłynęły na rozwój oryginalnej serbskiej literatury średniowiecznej, lecz pozostawiły jedynie ślady w literaturze ustnej, gdyż w tej oryginalnej nie pojawiła się proza beletrystyczna” (Zieliński 2018:410).

Analogicznie rzecz się miała w literaturze białoruskiej, w której zarówno utwory religijne jak i świeckie nosiły przeważnie charakter przekładów (Żurański 1967:264–269; Kipel’ 1997:175–181). Tłumaczy się ten stan rzeczy przyczynami kulturowo-historycznymi, głównie opóźnioną terytorialną, polityczną i kulturową konsolidacją ziem białoruskich, wydłużonym formowaniem się społeczności narodowej i warstw społecznych, niedostatecznym rozwojem języka literackiego (Brazgunow 2013:9).

Przyjęcie argumentacji wielu historyków literatury serbskiej, jak też białoruskiej i opowiedzenie się przez autorkę niniejszego artykułu za istnieniem hipotetycznej redakcji serbskiej legendy o Tristanie może być poparte niektórymi przesłankami z zakresu językoznawstwa. Na pewne fakty językowe stanowiące nawiązania do południowosłowiańskiej podstawy tekstu zwrócili uwagę już pierwsi badacze poznańskiego rękopisu A. Brückner oraz A. Wiesiełowski. W warstwie leksykalnej starobiałoruskiego przekładu zidentyfikowali oni wyrazy, które określone zostały mianem „serbizmów”. Do grupy tej zaliczono m. in. wyrazy: *белегъ* ‘znamię’, *нѣякъ* ‘słabo, lekko’, *племя* ‘ród’, *част(ь)* ‘cześć, honor’, *кружки*, obok częściej poświadczonego *шранки* ‘szranki’, *отокъ* obok *островъ* ‘wyspa’ (Veselovskij 1888:126).

Weryfikacja wymienionych leksemów przeprowadzona z uwzględnieniem współczesnych źródeł etymologicznych pozwoliła potwierdzić w znacznym stopniu ustalenia Wiesiełowskiego w kwestii ich genezy, jednak część wyrazów potraktowanych przez badacza jako „serbizmy” odznacza się szerszym (niż tylko serbski) zasięgiem występowania. Z pewnością południowosłowiańską proweniencję, udokumentowaną w różnych językach bałkańskich, wykazują następujące leksemy:

БЕЛЕГЪ ‘herb’

Шы^m ... былъ бѣ^o много белега, не та^a, якъ иныѣ шыты (59).

Por. bułg. *бѣлег*, serb./chor. *билег* ‘znak, symbol’, cs. *бѣлѣзь*; zapożyczenie z języków

7 Te oraz inne legendy i powieści średniowiecznej prozy chorwackiej wydane zostały w ostatnim czasie w opracowaniu V. Badurina Stipčević (Badurina Stipčević 2013).

turecko-tatarskich, por *bilgü* ‘znak’ Vasm I 147; *biljeg* ‘signum, znak’ ERHSJ 150.

ВЕДРО ‘żagiel’

Нараду ми доброе суно и поставь...одно лекое ведро (23).

Por. serb. *jèdro* ‘żagiel’ Vasm IV 548, scs i serb./chorw. *jedro* ‘żagiel’ – wtórne znaczenie (< *je/ja* + *dro* < **e-dhro*) ERHSJ 769.

Historyczny słownik języka białoruskiego nie uwzględnia takiego znaczenia leksemu, a przywołując ilustrację tekstową z BT, określa znaczenie wyrazu *ведро* jako ‘wiadro’ (HSBM 3 61). Z pewnością jest to nieporozumienie leksykalne, gdyż kontekst wyraźnie definiuje semantykę wyrazu jako ‘żagiel’ (*Добрую лодзь ми нарządзі і устав ... жэгіел лэцкі*).

ЧАСТ(Ь) ‘cześć, honor, szacunek, godność, zaszczyt’

За ча^м Бо^ю да^а ми оду^а дарь (113).

Por. serb./chorw. *čast*, scs *чьсть* ERHSJ 1 298, *част* ‘cześć, honor’ Vasm IV 350.

Do grupy zapożyczeń o proveniencji południowosłowiańskiej (serbskiej) białoruska badaczka T. M. Sudnik (1976) włączyła również leksemy:

ЗАБОЛЬ, ПРЫБОЛЬ ‘pomknął’

И о^а забо^а к нему и вдары^а его всею мо^юю (62); *всель на конь и прыболь за ни^а бо^аздо* (66).

Por. prsl. **bosti*, **bodō* ‘kłuć, uderzać czymś ostrym’ ESSJ 2 223; serb./chor. *pribōsti* ‘przyczepić, przybić’. W RHSJ (1935:XI) czasownik *pribosti* w znaczeniu przenośnym ‘pobiegać, pomknąć’ został zilustrowany jedynym przykładem użycia zarejestrowanym w Dalmacji.

РАДИТИ, НАРАДИТИ ‘przyrzędzić, przygotować’

Ѓна тое трутизны не радила (10); *то^м винень, хто тую трутизну нарадилъ* (10)

Por. serb./chorw. *naréditi* ‘przygotować, przyrzędzić; ozdobić’ (<**naréditi*) ESSJ 22 244.

Jednocześnie obecność tego leksemu poświadczają również źródła do języków wschodnio-, jak też zachodniosłowiańskich, por. stbrus. *прядітми* ‘przygotowywać, przyrzędzać; porządkować’ HSBM 31 24, pol. *narządzić* ‘przygotować, sporządzić’ SJP.

Tekst BT dokumentuje również wyrazy o niejasnym znaczeniu, których interpretacji szukać należy być może na gruncie leksyki południowosłowiańskiej.

ГОРАТАНСКИЙ / ГОРОТИНСКИЙ танець

Видечы па^{ны} такое веселье, та^ацовали горотински^а тане^а, за добро^а н^у Трыца^ау, говоречы: „Прывель намъ па^а Трыца^а, и чомъ намъ е^м п^ѣти и грати до ко^аца дне^а наш^а!” (67). *Въдаю^м Ижота обыча^а Трыцано^а, ижъ ему мило весе^ае, и похватила королевую за рiku и почала играти гората^аски^а танецъ велми пекне* (103).

Nazwa tańca pojawia się w tekście BT w formie wariantywnej. *Горотинский танец* wykonywany jest przez panny kornwalijskie na cześć Tryszczana, który przywozi królowi Markowi jego przyszlą żonę Izotę. *Горатанский танец* tańczy Izota, wzięwszy za ręce królową Żenibrę, by rozweselić rannego Tryszczana. Z ustaleń A. Wiesiełowskiego wynika, że jest to „serbizm” pochodzący od wyrazu *хоро* ‘taniec’. Badacz przywołuje też stosowny fragment z serbskiej powieści o Troi (tekst według F. Miklosicha), gdzie jest poświadczona nazwa tego tańca: „Въ нѣкій днь поведе Елена царица дѣвица *хоро* играти” (Veselovskij 1888:226).

Obecnie nazwy *horo*, *choro* są używane na określenie tańca ludowego wywodzącego się z dawnych tańców kołowych, zachowującego swą popularność na całym Półwyspie Bałkańskim, szczególnie w Bułgarii i Macedonii, ale też w Rumunii, Mołdawii oraz północno-zachodniej Turcji.

Por. bułg. *хорò* ‘taniec ludowy tańczony w kręgu’ (*играя хоро* ‘tańczyć choro’) OR, mac. *opo*, rum. *hora*, serb./chor. *kolo* ‘taniec’, *hora* ‘korowód’. Od gr. *χορός*, łac. *chorus* ‘taniec’. Łączy się z gr. *χορᾶτας* ‘gra, żart; radość, wesoła zabawa’, tur. *horata* ‘radość, wesoła zabawa’ ERSJ I 679.

ЪРАШЫ (również singulativum ЪРАШЕЦЬ)

А коли слышалъ, ижъ тые Долние островы полны людѣства, Иосифъ послаѣ таѣ набожныхъ людеѣ обратати къ Богу нарò. И обратили вси тые островы, кромѣ ѡного острова, который сѣ зоветь Ърашы. И тамъ мало было иныхъ людеѣ, тоѣко ѡрашы, а наѣ ихъ былъ ѡрашеѣ и мѣлъ дванадцать сыноѣ, и вси были ѡраѣцы (73).

W obszernym wywodzie etymologicznym na temat genezy tego wyrazu A. Wiesiełowskij stwierdza, że słowo *opujau* pochodzi z chorwackiego, częściej notowane jest na północy (poświadczone przez leksykografów kajkawskich Ivana Belostenca i Andreja Jambrešića, Vuk go nie ma) i oznacza ‘olbrzyna, giganta’, co zbliża go z włosk. *orco*. Forma *Orasz*, oddana jako imię własne w BT, może być konsekwencją zniekształconego przez tłumacza zapisu *opujau* (Veselovskij 1888:226).

Por. chorwacko-kajkawskie, czakawskie *orijaš* ‘olbrzym, gigant’ ERSJ II 565; serb./chor. *orijāš* ‘olbrzym, wielkolud’.

СМЕРДОДУГЪ, СМЕРДОДУГА, СМЕРДОДУГИИ (поганин)

Таковыѣ обычаѣ маѣ Смердодугиѣ поганинѣ: хто и его пристаницю пристанеѣ, кождого витеза велми ласкаве будетъ прыѣмовати. А коли будеѣ пеѣва стража нocy, икинетъ витеза на острые муки (114) И прыѣде Смердодуга поганинѣ и лоѣницу къ жоѣ своеѣ (114)

Epizod w BT o poganinie *Smerdodugu* nawiązuje, zdaniem A. Wiesiełowskiego, do jednej z legend Dubrownika o podstępny korszaku, który zwabił

do siebie przybyszów, by następnie poddawać ich torturom. Wzmianki o nim zachowuje m. in. XV-wieczna włoskojęzyczna kronika Dubrownika, w której ów korsarz określany jest mianem *Swardoduxi* (przypuszczalnie zniekształcenie od *Swardoduxi*), paralelnie również jako *Saragino spuzente* oraz *puzzolente* od włosk. ‘cuchnący’ (Veselovskij 1888:228). Zgodnie z legendą, dubrowniczanie uwolnieni zostali spod władzy okrutnego korsarza przez rycerza Rolanda, a świadectwem lokalnej pamięci o tym wydarzeniu jest średniowieczna kolumna Rolanda – symbol wolności i niezależności miasta – zachowana na jednym z placów Dubrownika.

Analogię do tego wydarzenia odnajdziemy w tekście starobiałoruskim, w którym Tristan równie bohatercko uwalnia rycerzy od ich ciemńcy *Smerdoduga*, w czym dostrzec można pewną paralelę do obrazu Tatarów w eposie staroruskim, gdzie przedstawia się ich jako „śmierdzących” pogan i określa się *Smorodowiczami*, *Smaradonowiczami* (Veselovskij 1888:228).

Por. scs. *смырды* ‘chłop, człowiek prosty, poddany’, prsl. **smьrdь* od **smьrděti* ‘śmierdieć, wydawać nieprzyjemną woń’ Vasm III 685, SJS IV 132.

Na związki BT ze źródłem południowosłowiańskim wskazywać mogą również poświadczane w nim *nazwy własne*. Ich adaptacja z oryginału włoskiego jest analogiczna do transpozycji onimów w serbskim przekładzie *Aleksandrii i Wojny trojańskiej*, które również były tłumaczeniem z włoskiego, a ich autor, według ustaleń Jagića, pochodził z terenów Bośni i północnej Dalmacji (Jagić 1876/77:24–25). W tekście *Tristana* na uwagę zasługują adaptacje kilku imion osobowych z oryginału włoskiego, w których nagłosowe *l* przypuszczalnie zidentyfikowane zostało przez słowiańskiego tłumacza jako rodzajnik określony i poddane redukcji (Veselovskij 1888:136-137), por. *Анциалотъ*, *Анциалотъ*, *Ѓнциалотъ* < wł. *Lancialotto* (l’*Ancialotto*), *Самсижь* < *Lasancis* (lo *Sancis*), ale *Ленвизъ* < *Languis* (l’*Anguis*).⁸

Wygłosowe łacińskie *s* w nazwach osobowych i geograficznych zakończonych na *-us*, *-es*, *-is*, *-as* zostało oddane w *Tristanie*, podobnie jak w serbskiej *Aleksandrii*, za pomocą *ж*, *ш*, np. *Кандиэшь* < wł. *Gandaries*, *Сегурадежь* < wł. *Segurades*, *Пелишь* < wł. *Felis*, *Самсижь* < wł. *Lasancis*, *Мелиядушь* < wł. *Meliadus*, *Паламидежь* < wł. *Palatides*, *Лондрешъ* < wł. *Londres*. W śródgłosie *s* ma swój odpowiednik w postaci *ж* w pozycji interwokalicznej, np. *Isotta* < wł. *Iżота*, natomiast przed spółgłoską w postaci *ш*, por. *Трыщанъ* < wł. *Tristano*, *Ящоръ* < wł. *Astore*.

Nazwy własne w białoruskim *Tristanie*, a zatem i w hipotetycznej wersji południowosłowiańskiej, dokumentują również charakterystyczny dla najstarszej fazy

8 Włoskie formy cytowanych nazw własnych pochodzą z wydania Polidori (1864).

zapożyczeń imion chrześcijańskich substytut łac. głoski *f* jako *p*: *Пелишь* < wł. *Felis*, *Перемонть* < wł. *Feramonte*.

Niewielka grupa antroponomów odzwierciedla adaptację fleksyjną polegającą na zmianie paradygmatu przyswajanego imienia (z neutrum na masculinum): *Амодоръ* < wł. *Amadore*, *Аудреть*, *Оудреть* < wł. *Adriette*, *Созрморъ* < wł. *Sagratore*, *Бруноръ* < wł. *Brunoro*, *Диждан* < wł. *Dinadano*, *Лирун* < wł. *Sigurans lo Bruno* (forma przezwiskowa od ap. wł. *bruno* ‘brązowy’), *Игрун* < wł. *Agrone*, por. wielocłonowe określenie identyfikujące rycerza o imieniu *Sigurans lo Bruno*, *cavaliere Agrone* (*Agrone* < *Aragone* < ap. *a dragone* ‘dragon’ (zatem *Sigurans* to rycerz noszący herb z wizerunkiem dragona).

Trudno o jednoznaczna interpretację wariantywności innych antroponomów w BT. Jednego z rycerzy Okrągłego Stołu o imieniu wł. *Chienso*, *Chieso* tłumacz mianuje *Geuszem*, *Keniszem*, a nawet *Każynem*. Ukochana Ancelota *Ginevra* nosi imiona *Żenibra* i *Weliwera*. Otwartą pozostaje kwestia, czy ta kreatywność onimiczna autora jest efektem korzystania z różnych redakcji popularnej legendy, czy też świadectwem jego odczytania i znajomości literatury stanowiącej przedmiot przekładu.

Podsumowując powyższe rozważania, warto zwrócić uwagę na fakt, iż warstwa leksykalna BT, oprócz przytoczonych wyżej elementów o genezie południowosłowiańskiej, wykazuje znaczne nasycenie zapożyczeniami polskimi (*stricte* polonizmami lub pożyczkami przez medium polskie).⁹ Ich obecność tłumaczyć należy w dużym stopniu potrzebami nominacyjnymi języka starobiałoruskiego – koniecznością nazwania nieznanymi w kulturze Słowian wschodnich nowych realiów, zjawisk, przedmiotów związanych z życiem i rzemiosłem wojennym stanu rycerskiego. Obok omówionego tu pokrótce słownictwa o proveniencji południowosłowiańskiej (nie można wykluczyć, że niektóre leksemy miały swoje źródło w protografie włoskim¹⁰), tekst BT kryje w sobie pewne zagadki leksykalne trudne do jednoznacznej interpretacji i wymagające dokładniejszych studiów etymologicznych, co być może ułatwiłoby lokalizację niezachowanej tzw. redakcji serbskiej. Z dotychczasowych badań historyków literatury i języka, głównie pierwszych ustaleń A. Brücknera i A. Wiesiełowskiego, potwierdzonych niemal półtora wieku później przez S. Graciotiego (Gračyjoci 2016:148), wynika, że ojczyzną słowiańskiego *Tristana* była Dalmacja, terytorium, które od czasów średniowiecza stanowiło przestrzeń sprzyjającą współistnieniu i wzajemnej symbiozie kultury słowiańskiej i romańskiej. Z dzieł zachodnioeuropejskich obecnych w literaturze tego regionu i stąd rozprzestrzeniających się na kraje europejskiego

9 Problematyce zapożyczeń w BT za pośrednictwem polszczyzny (typu *рыцэръ*, *бляха*, *турнай*, *варцабы*, *ольмаря*, *жупица*, *кунитъ*, *шырмерство* i in.) poświęcony jest artykuł L. Citko (2018).

10 Jako przykłady wskazuje się m. in. wyrazy: *прывчытъ*, *морнаръ* (Veselovskij 1888:127).

Wschodu (Serbię, Bułgarię, Ruś) wywodzą się również romanse rycerskie o Tristanie i o Bowo z Antony, których kopie zachowały się w poznańskim Kodeksie Raczyńskich.

Źródła

- ERHSJ - Skok P., 1971–1974: *Etimologijski rjecnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti.
- <https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&u-act=8&ved=0ahUKEwjEh=-KYsPPZAhUE5DoKHdFtAwwQFg0gMAE&url=https%3A%2F%2Fwww.scribd.com%2Fdoc%2F32934467%2FPetar-Skok-Etimologijski-Rjecnik-Hrvatskoga-Ili-Srpskoga-Jezika&usg=AOvVaw0UrliSKc-tZgQIk3cKq8UpV> [17. 3. 2018]
- ESSJ - Pod. red. O. N. Trubačeva (Vyp. 1–31), A Žuravlëva (Vyp. 32–39), 1974–2014. *Etimologičeskij slovar' slavjanskih jazykov*. Moskva: Nauka.
- OR - Online rečnik <http://www.onlinerechnik.com/> [4. 4. 2018].
- RHSJ - Maretić, T., 1935: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Dio XI, U Zagrebu: Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti.
- SJP - *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/> [2. 9. 2017].
- Vasm - Fasmer, M., 1986–1987: *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka*. Moskva: Progress.

Literatura

- Brazgunou, A., 2013: Europejski romans historyczny i rycerski w przekładach białoruskich XV–XVII wieku. *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, t. IX, 9–30.
- Brückner, A., 1886: Ein weissrussischer Codex miscellaneus der Gräfllich-Raczyński'schen Bibliothek in Posen. *Archiv für slavische Philologie*, Bd. IX, 345–391.
- Citko, L., 2006: „Kronika Bychowca” na tle historii i geografii języka białoruskiego, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Citko, L., 2018: Starobiałoruski Tristan jako źródło do historii leksyki. Wybrane zagadnienia z zakresu zapożyczeń. L. Citko. *Języki ruskie w rozwoju historycznym i kontaktach z polszczyzną*. Białystok: Wydawnictwo Prymat, 69–84.
- Dekanić-Janoski, S., 1977: The Serbo-Russian Romance of Tristan and Isolt (Po-vest o Trištanu i Ižoti). J. Hill. *The Tristan Legend: Texts from Northern and Eastern Europe in Modern English Translation*. Leeds: The University of Leeds, 47–49.
- Graciotti, S., 1971: Hrvatska glagoljska književnost kao kulturni posrednik između evropskog Zapada i istočnih Slavena. *Slovo* 21, 305–323.

- Graciotti, S., 1979: "Srpska" istorija Tristana i njegov italijansko-venetski original. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane: Referati i saopštenja*. Sv. 22, Beograd, 29–43.
- Gračyjoci, S, 2016: Pra dasledavanni belaruskaga »Tryščana« ũ Italii. *Belaruski Gistaryčny Agljad* 23/1–2 (44–45), 145–162.
- Grickat, I., 1966: *Povest o Trištanu i Ižoti*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Jagić, V., 1876/77: Ein Beitrag zur serbischen Annalistik mit literaturgeschichtlichet Einleitung. *Archiv für slavische Philologie*, Bd. II, 24–25.
- Kavaljoŭ, S., 2005: Litaratura Belarusi poznjaga Rènesansu: žanry tvory, asoby. Minsk: VTAA „Prava i èkonomika“. http://kamunikat.org/usie_knihi.html?pubid=18433.
- Kipel, Z., 1988: Introduction. *The Byelorussian Tristan*, translated by Z. Kipel, Volume 59, Series B, Garland Library of Medieval Literature, New York & London: Garland Publishing.
- Kipel', Z., 1997: Belaruskaja perakladnaja litaratura XV-XVII stst. jak most pamiž Ushodam i Zahadam. *Belarusika, Albaruthenica* 6/2. Minsk: Belaruski knigazbor, 175–181.
- Naumow, A., 1996: *Wiara i historia*. Kraków: Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne.
- Naumow, A., 2002: *Domus divisa: studia nad literaturą ruską w I. Rzeczypospolitej*. Kraków: Collegium Columbinum.
- Muir, L., 1979: The Serbo-Russian Tristan and the French Prose Tristan. *Bibliographical Bulletin of the International Arthurian Society* 31, 217–227.
- Polidori, F. L., 1864, *La Tavola ritonda, o L'istoria di Tristano*. T. 1. Bologna: G. Romagnoli. <https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjmpCniMvZAhXGWSwKHRdcBE8QFggUAE&url=https%3A%2F%2Farchive.org%2Fdetails%2Flata-volaritonda01bancgoog&usq=AOvVaw2-3SD0tMJ-WRncUz4BnxeS> (2. 3. 2018).
- Sgambati, E., 1977–1979: Note sul Tristano bielorusso. *Ricerche Slavistiche* 24–26, 33–53.
- Badurina Stipčević, V., 2013: *Hrvatska srednjovekovna proza I. Legende i romani*. Priredila i transkribirala Vesna Badurina Stipčević. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Sudnik, T. M., 1976: Povest' o Tryščane v poznanskom sbornike XVI v. Legenda o Tristane i Izol'de. [Tekst] : [Perevody], izd. podgot. [predisl. napisal, primeč. sost.] A. D. Mihajlov, Moskva: Nauka. <https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiJ->

1JqIr7LNAhWkNJoKHeFbC0IQFggI MAE&url=http%3A%2F%2Fwysot-sky.com%2F0009%2F168.htm&usg=AFQjCNGpHNqCvSjHJY_rrpAqz0IU-1vPSJg (18. 6. 2016).

Veselovskij, A. N., 1888: Bělorusskija pověsti o Tristaně, Bově i Attilě v Poznańskoj rukopisi konca XVI věka. *Sbornik Otdělenija russkago jazyka i slovesnosti Imperatorskoj Akademii Nauk* 44/3. Sankt-Peterburg: Tipografija Imperatorskoj Akademii Nauk, 125–361.

Zieliński, B., 2018: Słowiańskie drogi legendy o Tristanie i Izoldzie. *Białoruski Tristan w zbiorach Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu*. Opracowanie i przekład: Lilia Citko. Poznań: Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, 408–413 (w druku).

Žuraŭski, A. I., 1967: *Gistoryja belaruskaj litaraturnaj movy*. T. 1. Minsk: Navuka i tэхnika.

Summary: South Slavonic References in the Language of Old Belarusian "Tristan" (Based on the 16th Century Manuscript of Raczynski Codex)

The language of the Old Belarusian translation of a chivalric romance (so-called *Belarusian Tristan*) contain, within the 16th century manuscript of Raczynski Codex, the focus of this article. Literary studies show that the content of the manuscript is close to the 15th century Venetian edition written in Italian (*Tristano Veneto*) and exhibits the influence of Tuscanian tradition (*La Tavola Ritonda, Il Tristano Riccardiano*). The 19th century researchers who studied the manuscript (A. Brückner, A. Веселовский) are of the opinion that the translation was not made directly from an Italian protograph but rather from a "Serbian" source which has not yet been identified. The presence of South Slavonic lexis in the Old Belarusian translation suggests a "Serbian" medium. The results of the analysis of the lexis show that the majority of words appear in several languages (not only in Serbian). They are documented in the various languages of the Balkans. They provide a linguistic argument for the presence of the South Slavonic edition of *Tristan*, written in Dalmatia (in the region of Dubrovnik, formerly known as Ragusa), the territory wherein the coexistence of Slavonic and Romance cultures has been favoured since the Middle Ages.

Key words: chivalric romance, the Old Belarusian language, South Slavonic lexis, Italian edition, hypothetical "Serbian" edition